Szívvel látni

Szász István Tas: Transzszilván szemmel összmagyar szívvel

Jancsó Alapítvány, 2015

A szemet és a szívet emeli ki tanulmánykötete címében Szász István Tas: a látás és az érzés képességét. Pontosabban – ahogyan azt Nagy Gáspár írta a *Magamtól féltem…* című versében – a belső látást és a külvilágra irányuló „kegyetlen" nézést egyik részről, az érzelmi azonosulást a másikról. A szerző újabb könyve amolyan összegző munka. Az évek során sok kötetbe foglalt kisebbség- és nemzetpolitikai és -stratégiai írásainak, naplórészleteinek, beszédeinek, recenzióinak esszenciája. Gondolkodói hitvallása, emberi kiállása – a maga őszintén feltárulkozó mivoltában.

Szász István Tas családi gyökerei évszázados mélységekben hálózzák be az erdélyi magyarság históriáját. Ő is Transzszilvániában – közelebbről: Kolozsvárott – nőtt fel. Személyiségének alaprétegeibe ivódott be a nemzeti közösségért való felelősségvállalás, a sorsáról való folytonos gondolkodás és a cselekvő szolgálat. Ezt látta otthon, szülei, Szász István gazdamérnök, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke és a kihívó szépségű egykori színésznő anya, Hort Ida Cserei utcai házában. Itt talált otthonra a kolozsvári – 1935-től 1944-ig megjelenő – *Hitel* című nemzetstratégiai szemle. Olyan szellemi kiválóságok körében cseperedhetett, mint Kós Károly, Tamási Áron, Albrecht Dezső, Makkai László, Venczel József, Kéki Béla, Vita Sándor, Szűcs Jenő, akik a lap szellemi építményének tartógerendái voltak. Vallomása szerint: „Magam kisgyermek koromtól fogva a Hitel szellemi körének hatása alatt nevelkedtem. A tőlük hallottak, az ifjú koromban velük folytatott beszélgetések meghatározták személyiségfejlődésemet." Orvosi, pszichiáteri pályája tört ketté a hetvenes években, amikor arra próbálták kényszeríteni, hogy szakmai becsületét alárendelje a politikai hatalom kényének. Áttelepült, s több évtizedes aprómunkával sikerült átmenteni új otthonába a régi ház tárgyi emlékeit. Leányfalui házának emlékszobájában őrzi a folyóirat szellemi-dologi örökségét. A mögöttünk hagyott mintegy két évtizedben sorra megjelenő köteteiben – mára túljár a húszon is – dolgozta fel mindazt az útravalót, mely irányította szellemi tájékozódásában és terelte feladatvállalásában. A látás, a nézés és együttérzés – természetesen egymástól szétválaszthatatlan – képességét már régóta, a nyolcvanas évektől kis esszékben, úgynevezett „adventi levelekben" gyakorolta, s címzettjeiből megalkotta a maga olvasókörét: szellemi auráját.

A „nézés" fókuszában múltunk és jelenünk – s magától értetődően: feltételezhető jövőnk – egy nemzeti és erdélyi érzésű értelmiségi számára fontos gondjai állnak. Így „az erdélyi magyarságnak az egész magyarságétól elválaszthatatlan" sorsa, Erdély tárgyilagos története, a Trianon „csapdájából" való kikecmergés lehetséges módja, az elfeledett és elfelejtetett kolozsvári *Hitel* rehabilitálása, ezzel összefüggésben az 1937-es marosvásárhelyi találkozó valós históriája, s elmúlt zaklatott évtizedeink közösségi-politikai kihívásaival való szembenézés. Bevallása szerint „civil kezdeményezőként avatkoznék a történésze dolgába". Szabadkozása merőben felesleges: felkészülten látott munkához, nagy szakirodalmi apparátust mozgat, s világos gondolatmenete és érvelése a történelmi múlt és a jelenre való

hatásának egy érvényes – a nemzetközpontú látásmód magyarázó és értelmező eszköztárát használó – olvasatát nyújtja. Írásai kizárják a sarlatánság vádját, sokkal inkább a civil kurázsi megnyilatkozása előtti tisztelet főhajtását parancsolják.

A románok és magyarok együttélésének több évszázados történelmét kronologikus rendben, az „ortodox törésvonal" fokozatos keletről nyugatra helyeződésének értelmező és magyarázó elvének alkalmazásával elemzi. A fogalmat Gloria Mann amerikai kremlinológustól veszi kölcsön. Az ortodox törésvonal, mint definíció, a nyugati és a keleti kereszténység közti határt hivatott szemléletessé tenni. Magában foglalja a kifejezés a különböző minőségek közötti vallási, kulturális, gondolkodásbeli és mentális határvonalat. A kétféle Európa határát jelöli ki a fogalom, melynek ellenkező oldalain más és más társadalom alakult ki. Míg a nyugati típusú kereszténység ideológiája és jogrendje biztosítja az egyén autonómiáját, intézményrendszere szavatolja a kollektivitás önrendelkezését és önellenőrzését, addig a keleti változatban az állami és egyházi hatalom összeolvad, az alattvalók állandó központosított ellenőrzés alatt állnak, az erőszaknak és a tudatok manipulálásának nélkülözhetetlen szerepet szánnak a rend fenntartásában. Ez utóbbi modell elvárja a teljes elköteleződést: egyetlen hívő sem állhat szemben az államhatalommal, továbbá állandó ellenségkép fenntartása, xenofóbia jellemzi. Nevezi még a szerző ezt bizánci-balkáni vagy levantei társadalomszervező és uralmi módszernek is. A mindenkori Magyarországot természetesen a Nyugathoz, míg a román államalakulatokat a Kelethez sorolja. „Két gondolkodásmód és két életforma kényszerű találkozásából" bontakozott ki a transzszilván történelem.

Ebben az összefüggésrendszerben a magyar–román együttélés számunkra szomorú konklúziója így fest: „Az ortodox törésvonalnak a románság mozgásával párhuzamos elmozdulása a Kárpátokon belülre hét évszázad alatt mindent eldöntött." A hatás-ellenhatás bonyolult szövevényének lesújtó tapasztalata, hogy „eleink egyedülálló befogadó-hajlandósága miként vált hazugság áldozatává, s lettünk e téren is bűnös nemzet, mások vad elnyomója és beolvasztója". Pedig a román kultúra és nemzettudat kialakulásához jelentős hozzájárult a magyar segítség és mintaadás: „a magyar Szent Korona és Erdély magyar fejedelmeinek védelme alatt váltak nemzetté, és született meg nemzeti kultúrájuk". Szász István Tastól idegen a romantikus heroizálás vagy legendagyártás, a szépítő és mentséget kereső maszatolás, a tényeknek és a vágyaknak az összekeverése. Román történésztől, Lucian Boiától veszi át a maga tárgyilagosságában dermesztő végső mérlegvonást: „a demográfiai tények alapján az Erdélyért folytatott küzdelmet a románok visszafordíthatatlanul megnyerték, ilyen alapon az jogos tulajdonuk"… Már a XVIII. században kialakult a román többség, s a következő század magával hozta az egységes és önálló román államiság igényét is. A tanulmányíró 1849-et látja a fátumos dátumnak: a szabadságharcnak a két nációt fegyveres összecsapásokba, román részről bestiális népirtásba hajszoló hordaléka az ok, ahonnan eredeztethető a két nép „végleges szakítása". Közelebbről vizsgálva: annak a hiedelemnek a rögzülése, hogy magyar és román csak a másik pusztulása által érvényesülhet. Kezdetét vette az Erdély feletti hegemónia mindenáron való megszerzésére törő küzdelem, a román és magyar nacionalizmusok egymásnak feszülése. Végzetünk Trianonban teljesedett ki, „egy történelmi képtelenségnek tűnő és soha el nem fogadható tragédiában". A fenti értelemben vett ortodoxiából származik az a hamis román nemzettudat, amely a mai napig hol erőszakosan, hol taktikázva asszimilál, s egységes nemzetállamot hirdet. S már a vele hasonlóan ortodox gyökerű kommunista-bolsevik ideológiával szövetkező, kizárólagosságot akaró soviniszta türelmetlenség számlá-

jára írható az erdélyi magyarság önmeghatározó és cselekvési stratégiát kutató 1937-es Vásárhelyi Találkozó, illetve a korabeli *Hitel* történelmét immár a szocialista érában meghamisító, az utóbbit egyszerűen a múltból is kitörölni akaró hatalmi diktátum.

Az illúziótlan számvetést a belső látás egészíti ki. Szász István Tas eleget tesz a hermeneutikai követelménynek: önmaga szemléletét is nagyító alá veszi. Igyekszik saját maga számára is tisztázni önnön világlátását. Azt a „történelmi vész szülte elmélkedés" kényszerével való küzdelmet, melynek külső befolyásoltságával tisztában van. „A három T – a Trianon Traumatizálta Társadalom – világában nőttem fel" – ismeri el. Kisebbségi léthelyzet formálta öntudatát, problémaérzékenységét, megoldáskeresését: „Illik beismernem, hogy kisebbségi sorban szerzett erős igazságérzetem, igazságigényem, s talán a génjeimben bujkáló történelmi kínok miatt, az Úrtól is saját igazságunk napjának elközelgését remélem elsősorban." S mi lehet ez a kollektív érvényű igazság? Három példát hoz fel a XX. századból: A Kós Károly-i transzszilvanizmust, mely Erdély földrajzi egységét és a benne élő népek megváltoztathatatlan sorsközösségét, a regionális kultúrában való együttes részesedését rajzolta fel ideálképként – s vált elképzelése szükségképpen utópiává a szászok és a románok érdektelensége folytán. Makkai Sándor, a Magyarországra áttelepült református püspök válaszát idézi még az egzisztenciális gondra: „Nem lehet" kisebbségi sorban élni, mert emberellenes. Vele szemben állhat Reményik Sándor makacs hite: „Lehet, mert kell." Napjaink gondolkodója is tudja: a kisebbségi sors a személyiségtudat károsodásához vezethet, és a nemzettudat zavarát eredményezheti. A ma megoldási esélye pedig? „A legtöbbet az elszakított területeken élő magyarságért, ezáltal önmagunkért […] akkor tehetjük, ha itt, közvetlen közelünkben, egy erős és kívánatos, tehát valódi vonzó képet nyújtó országot építünk." Ehhez természetesen elengedhetetlen a „csonka" magyar öntudat, végtelen naivságunk, felesleges, megalkuvó kompromisszumkészségünk, hallgatásunk megváltoztatása is. Trianon megismerése és megértése azért szükséges, mert elengedhetetlen az önvédelmi reflex kifejlesztéséhez. Csupán sérelmi politizálás azonban nem érhet célt, figyelmeztet, egyedül erre nem lehet támaszkodni. Nyilvánvalónak tudja, hogy kisebbségi autonómia nélkül a nemzetiség léte forog kockán. Szívós aprómunka vezethet csak eredményre, melyet az érdekek mentén folyó cselekvés hozhat magával.

Közös érdek? Vajon, mi lehet az?

Szász István Tas lényegfelismerő képességét dicséri, hogy a nemzeti sérelmek gyógyítását immár nemcsak a múlt évszázadból örökölt módon, a szomszédokkal való konfliktusok orvoslásában keresi. Új fenyegetést vesz észre. Egy minőségileg merőben más veszélyt: a „nyugati ortodoxia" rákként terjedő halálos kórságát. A metafora feloldása nem más, mint a neoliberális „téveszme", melynek hatása folytán „Európa elrablásának közös áldozatai leszünk". Nem csupán mi, magyarok, hanem velünk együtt a románok is, ahogy a kontinensünk más etnikuma is. Azt veszi észre, hogy „az egész nagy európai játék egy még nagyobb világjátszma része, és ez a globalizáció". Immár egészen más a játszma tétje, mint eddig. Hiszen jogosan említhető fel, hogy a XX. század nagy vesztese, Magyarországgal szemben a mai napig kettős mércét alkalmaznak a nagyhatalmak. Veszteseknek sem sírni, sem védekezni nem vagy csak engedélyezett módon szabad. Saját érdeket védeni még úgy sem. Általános szabály a legyőzöttre parancsolt „kuss", kicsinységünk elfogadása. Mára azonban – bár igaz, hogy az arctalan, ám nagyon is ható erőnek láttatott globalizáció felhasználja céljai érdekében a nemzeti ellentéteket – a helyzet összetettebbé vált: „Magyar sorsunk is globalizálódott. Egyre inkább összefonódik az anyaországi, a trianoni árva és a vi-

lágba kergetett vagy bolondított magyarok jövendője földrészünk és világunk jövendőjével. És ennek okán a magyar függetlenséggel is." Háborgó igazságérzetével kesereghet azon, hogy helyünk Európában a cselédszoba, mégis reménykedhet még a magyarság Kárpát-medencei meghatározó szerepében. De mibe kapaszkodhat, ha meggyőződése a könyv szerzőjének, hogy a végcélja e háttérből irányított pressziónak, a nemzeti eszméket képviselő és nemzeti kultúrákat éltető államok leépítése, s egy az egész bolygóra kiterjedő arctalan tömeg, egy szabadon formázható embermassza kialakítása? Ebben a kontextusban már jelentőségüket vesztik a nemzeti konfliktusok. A fenekedő kis népek egymást taposva tűnnek el majd a nagy kohóban. A kötet vizuálisan is szemlélteti mindezt a belső borítókon. A történelmi Magyarország és a mai Románia, mint egy naphal és egy lepényhal érintkezik a másikkal, metszetükben pedig kirajzolódik Erdély sziluettje. Fölöttük-rajtuk az Európai Unió jelképes csillagai… Szavakba foglaltan mindez így szól: „az újonnan belépők [ti. az EU-ba – P. E.] nem felzárkózást remélhetnek, hanem annak a nemes feladatnak a végrehajtását, hogy az erős tagállamok hanyatlásnak indult jóléti gazdaságait még egy ideig bőrükre játszva próbálják felpumpált állapotban tartani, életszínvonalukat – amennyire lehet – konzerválni". Pedig Szász István Tas – bármennyire is sötét tónusokkal fest – elkötelezett európai. Csakhogy az ő „belső" európaisága szellemi igényből táplálkozik, míg a „külső" máz a kétségekkel szemlélt és kritikával illetett elégtelen gazdasági–társadalmi–politikai realitás.

Ami szűkebb pátriánkat illeti, a legfőbb veszély az új „szellemi Trianon", azaz a szellemi homogenizáció előkészítésének idejét éljük. Egy csüggedt, demográfiai válságba csúszott társadalomban kellene elkerülni a legnagyobb veszélyt: az önfeladást. Ne váljunk lebutított, nemzettudatát vesztett sokassággá. A fenyegetés valós. „Kisebbségben van a nemzet saját hazájában", írja Szász István Tas, s „napról napra kopik a nemzet jövőjét biztosító létforma igénye". Ami óriási gond, mivel az embernek „a megmaradáshoz közösségben kell élnie". „Ennek szolgálata nem véletlenül az emberlét egyik fő parancsolata." Mármár apokaliptikussá válik a jövő rémképe, a globalizáció önpusztítása következhet be: „az emberi társadalom mai állapotában nem képes a belőle sarjadt őrületet [a gazdagság érdekében a Föld végletes kizsákmányolását – P. E.] megfékezni, s következményét – saját pusztulását – elkerülni". Kötelezettségünk ezzel szemben világos: „…az eljövendő nemzedékeknek a nemzeti öntudat egészséges vértezetét biztosítva kell európainak lenniük".

Felmerülhet a fentiekben vázolt világképről, hogy az nem más, mint egy az idők kérlelhetetlen szükségszerűségével, a nemzeti eszméhez kötődő államfelfogás és kultúrafogalom elkerülhetetlen felbomlásával dacolni akaró értelmiségi végvári harca. Összeesküvés-elméleteket gyárt, áldozatnak mutatja magát, részvétet kelt személye iránt, hogy szerepét fenntarthassa még ideig-óráig. Képtelen az alkalmazkodásra, ezért teremt álságos valóságot, amely – mivel jórészt fiktív – biztosan pusztulásra van ítélve, mondhatnák a kizárólag az egyén hasznát néző korszerűség és progresszió felkent – e tájon a gyom életképességével tenyésző – papjai.

No de hol billen át a józanság naivitásba s tovább: a balekságba? A globalizáció tagadhatatlan valóság, hatása tényleg veszélyezteti a nemzeti identitást. Háttérhatalom irányítaná? Ki tudja, de szinte mindegy is. Valójában a tőke mindenható urainak világirányító szerepét feltételezni, hasonlatos a párkák szerepét tulajdonítani nekik. Valahol a misztikus távolban élnek, s befolyásolhatatlanok, végzetünk közömbös irányítói. Talán nem is földi létezők. Szerzőnktől mindenesetre idegen a szélsőségesség, nem érzi jól magát a mítoszi homályban – még ha esetenként vet is arra egy pillantást. Nagyon is a realitás talaján áll. „Nem vagyok én vad ellenzője annak,

ami elkerülhetetlen" – írta az EU-integráció kapcsán. Azaz hazánk nem maradhat ki a világ folyamataiból, nem szigetelődhet el, mert magányosan életképtelen. S abban sincs semmi túlzás, amikor a következő paradoxont állítja fel: „Ma Magyarország függetlenként próbálna működni, és éppen ez jelenti a legnagyobb veszélyt függetlenségére." Ez reálpolitikai meglátás. A magyarság egyedülléte, társtalansága a kontinensen, szüntelen támadottsága már inkább hagyományos toposzunk. S itt-ott mintha valóban a túlfeszült lényeglátás párásítaná a tisztánlátás szemüvegét. Például akkor, amikor a párizsi békékről úgy véli, hogy azok valódi, rejtett irányítója az a szándék volt, mely a tradicionális társadalmak összeroppantását akarta elérni – eltakarítani igyekezvén ezen akadályt a napjainkban kiteljesedő globalizáció útjából. Ez esetben mintha a következmény helyett cserélne az okkal. S a Szent Koronával kapcsolatos hite is vitákat válthat ki, hiszen arról értekezik, hogy a védelme alatt álló országok vagy területek lakóinak szakrális testvériségét testesíti meg az ereklye. A transzcendencia történelmi magyarázatként való használata tudományos-szakmai álláspontból ellenkezést válthat ki. Ám a szellemi vállalkozást mérlegre téve ezek másodlagos szempontok!

„A magunk egyetlen kötelessége a szemek nyitogatása, a vakság feloldása. Hiszen szemeinket is kicserélték. Üvegszemet kaptunk, nem szemüveget. S urainkat még a látás látszata is ingerli." Lehet érezni az irodalmi igényt? S ha ezt olvassuk? „A központi és nemzeti akaratok különbözősége, a nemzetiségi és az osztálykülönbségek a vallási szakadékokkal is tarkítva, kiszikkadt szikes mezőhöz tették hasonlatossá a Kárpát-medencét, s a repedéseket ártatlanok meg naivak, megszállottak és gazemberek vére és verítéke öntözte." A magyar sorsirodalom mezsgyéjén járunk. Azoknak a retorikusan szenvedélyessé, ugyankor finoman cizellálttá alakított szövegeknek a területén, melyet olyan írástudók hoztak létre, kik osztozhattak a felismerésben: „hiszünk abban, hogy földi szerepünket feladattal kapjuk". Az ő mindenkori krédójuk: „Új, igaz krónikát kell írni a múltról, s aztán nap mint nap életünkkel körmölni tovább." S elégedetten ízlelgethetjük a pátosz és a keserűség hol tüzes, felhívó, hol elégikus, vigasztaló mondatokban való kifejezését. S abból újra bizonyosságát kapjuk a régi igazságnak, hogy minden más kérdés alapja a nemzet mélységes morális válságának és megosztottságának felszámolása, és óhajunk a magyar egység, s nem lehet vitás: a nemzettudat egyenlő a függetlenség és szabadság természetes igényével, és az is, hogy célunk nem is lehet más, mint a megmaradás az egész emberiség javára. Elégedettek lehetünk, mert megkapjuk tőlük – tőle –, amire vágyunk: a felemelést napi gondjaink kisszerűségéből, az átlelkesítést, létünk magasabb értelmének üzenetét. Arra gondolok, ahogyan a Házsongárdról ír: „…megnyugvást, békét, erőt adó szellemek lengik be, olyanok, akikkel jó találkozni, akik mai kérdéseinkre jó előre kőbe vésték válaszaikat. Otthon vagyunk benne."

Kívánhatunk-e ennél többet?

Papp Endre

PAPP ENDRE (1967) kritikus, a *Hitel* felelős szerkesztője.